

A painting-style photograph of two people walking on a beach at sunset. The sky is filled with soft, blended colors of yellow, orange, and blue. The water is calm, reflecting the light. The two figures are in the middle ground, walking away from the viewer towards the horizon. The person on the left is wearing a blue top, and the person on the right is wearing a yellow top. The overall mood is peaceful and contemplative.

Ontmoetingsdag Verder na Zelfdoding

Zaterdag 18 november 2023

Wees van harte welkom

werkgroep
verder
na zelfdoding

VLESP

Vlaams
Expertisecentrum
Suicidepreventie

Vlaanderen
is zorgzaam en
gezond samenleven

An illustration of a room. On the left, a person's face is partially visible. In the center, there is a blue sofa with a small potted plant on a wooden table in front of it. To the right, there is a white bookshelf with several books. The background is a light beige color.

Verwelkoming

Lore Vonck

Coördinator Werkgroep Verder na Zelfdoding

Een stoel voor jou

En een stoel voor hen.
Wees van harte welkom

Bedankt!

Bedankt!

Aan alle vrijwilligers & medewerkers van onze werking en op deze Ontmoetingsdag.

Aan onze actievoerders en schenkers die onze werking steunen en mee mogelijk maken.

Bedankt!

Verloop van de dag

Lore Vonck

Coördinator Werkgroep Verder na Zelfdoding

Programma

9u45 Verwelkoming, Lore Vonck

10u00 Plenaire lezing, Prof. dr. Geert Smid

11u15 Pauze

11u45 Getuigenis

12u15 Herdenkingsmoment, ritueel

12u30 Lunchpauze + Kennismakingstafel

13u45 Lotgenotencontact (2u) of 2 workshops (2 x 1u)

14u45 Korte Pauze

15u00 Workshop 2

16u00 Einde van de dag

Doorheen de dag: herdenkingsmuur, boekenruimte, info-standen, buddy's en stilteruimte ter beschikking

Namiddagprogramma

Lotgenotencontact

Praatgroep voor wie een kind verloor 1 & 2

Praatgroep voor wie een partner verloor

Praatgroep voor wie broer/zus verloor

Praatgroep voor wie een ouder verloor

Wandeling

Workshops

A. Piekeren & Zelfzorg

B. Koester je verhaal

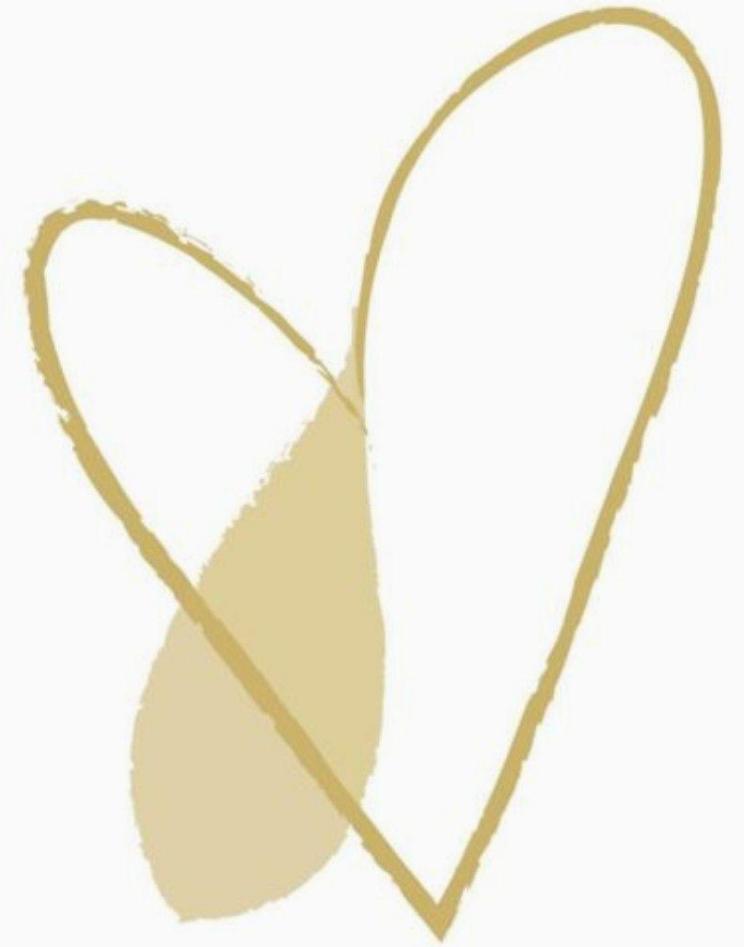
C. Bewaarzinnen: **ZAAL HERMES**

D. Reconstructie: Wat is er gebeurd?

E. In mij, leef jij

F. Zelfmassage

G. Kinderen opvangen na een overlijden

ACHTER ELKE TRAAAN VAN VERDRIET
SCHUILT EEN GLIMLACH VOL HERINNERINGEN

Plenaire Lezing

Prof. Dr. Geert Smid

Bijzonder hoogleraar psychotrauma, verlies & rouw,
Psychiater & Psychotraumatherapeut

Betekenisgeving bij rouw na zelfgekozen levenseinde

Prof. dr. Geert Smid

Ontmoetingsdag Werkgroep Verder na zelfdoding
Gent, 18 november 2023

Betekenisgeving bij verlies en rouw

Over rouw en geleefde betekenis na verlies

Mensen leven vanuit culturele verwachtingen

- Culturele en levensbeschouwelijke systemen worden gebruikt om de wereld, leven, dood en lijden te begrijpen
- De *assumptieve wereld* omvat wat wij van het leven verwachten
- Gaat het bij rouw om verlies van een dierbare om losmaken of duurt de relatie voort?

El Greco: El entierro del conde de Orgaz (1586)

Modellen van rouw na overlijden: losmaken

Auteur	Model	Samenvatting
Freud (1917)	Rouwarbeid	“De herinneringen en verwachtingen waarin de libido met het object verbonden was worden één voor één stopgezet en overbezet, en zo wordt het libido ervan losgemaakt.”
Lindemann (1944)	Rouw als syndroom	“Gevoelens van lichamelijke stress die zich in golven voordoen (...) en een intens subjectief lijden dat wordt beschreven als spanning of mentale pijn. (...) Er is een neiging om het syndroom te vermijden tegen elke prijs.”
Bowlby (1960)	Rouwfasen	Protest → Wanhoop → Onthechting
Kübler-Ross (1969)	Rouwstadia	Ontkenning → Woede → Onderhandelen → Depressie → Acceptatie
Parkes (1972)	Rouw als transitie	Abrupte veranderingen in de <i>assumptieve wereld</i> van een persoon, die lijden tot een psychosociale transitie

Modellen van rouw na overlijden: voortduren van de relatie

Auteur	Model	Samenvatting
Worden (1991)	Rouwtaken	Accepteren van de realiteit van het verlies; ervaren en toelaten van emotionele pijn; aanpassen aan leven zonder de overledene; een duurzame verbinding met de overledene vinden terwijl een nieuw leven wordt opgepakt
Stroebe & Schut (1999)	Rouw als duaal proces	Verliesgerichte processen \leftrightarrow Herstelgerichte processen
Klass et al. (1996)	Voortdurende band	Intersubjectief, centraal bij betekenisgeving, vragen over aard/ waarheid van interacties met de doden, best te begrijpen binnen culturele setting
Fuchs (2018)	Fenomenologie	Ambigüiteit Integratie: identificatie & representatie

Fenomenologie van rouw

Fundamentele ambiguïteit: aanwezigheid-in-afwezigheid van de overledene, twee werelden

- Vaak lichamelijk ervaren: een schok, verlies van vaste grond of plotselinge zwakte
- Vervreemding: een gedeelde wereld met gedeelde gewoonten is verloren gegaan
 - Details in de overgebleven wereld vormen aanwijzingen voor de afwezigheid van de overledene
- Twee strengen van tijd, die steeds meer uit elkaar gaan: een nog steeds voortgaand verleden, een vervreemd heden
- Alsof-aanwezigheid van de overledene, die de nabestaande blijft voelen of waarnemen

Adaptatie en integratie van de tegenstrijdige realiteit

- Incorporatie en identificatie: overledene wordt deel van nabestaande
- Representatie van de overledene: door herinnering, symbolisatie, vertellen

Geleefde betekenis na verlies

- Door de tijd: van de eerste schok tot “een plek geven”
- Op meerdere niveaus: “woorden schieten tekort”

Geleefde betekenis na verlies

Niveau	Perspectief op zingeving	Reactie op verlies
Existentieel	Transcendentie, overstijging	Desoriëntatie
Cognitief	Coherentie, samenhang	Ambigüiteit
Emotioneel	Significantie, waarde	Ambivalentie
Gedrag	Doel	Inactiviteit
Sociaal	Verbondenheid	Terugtrekking
Lichamelijk	Welzijn	Stress

Culturele betekenisgeving: wat is goed sterven?

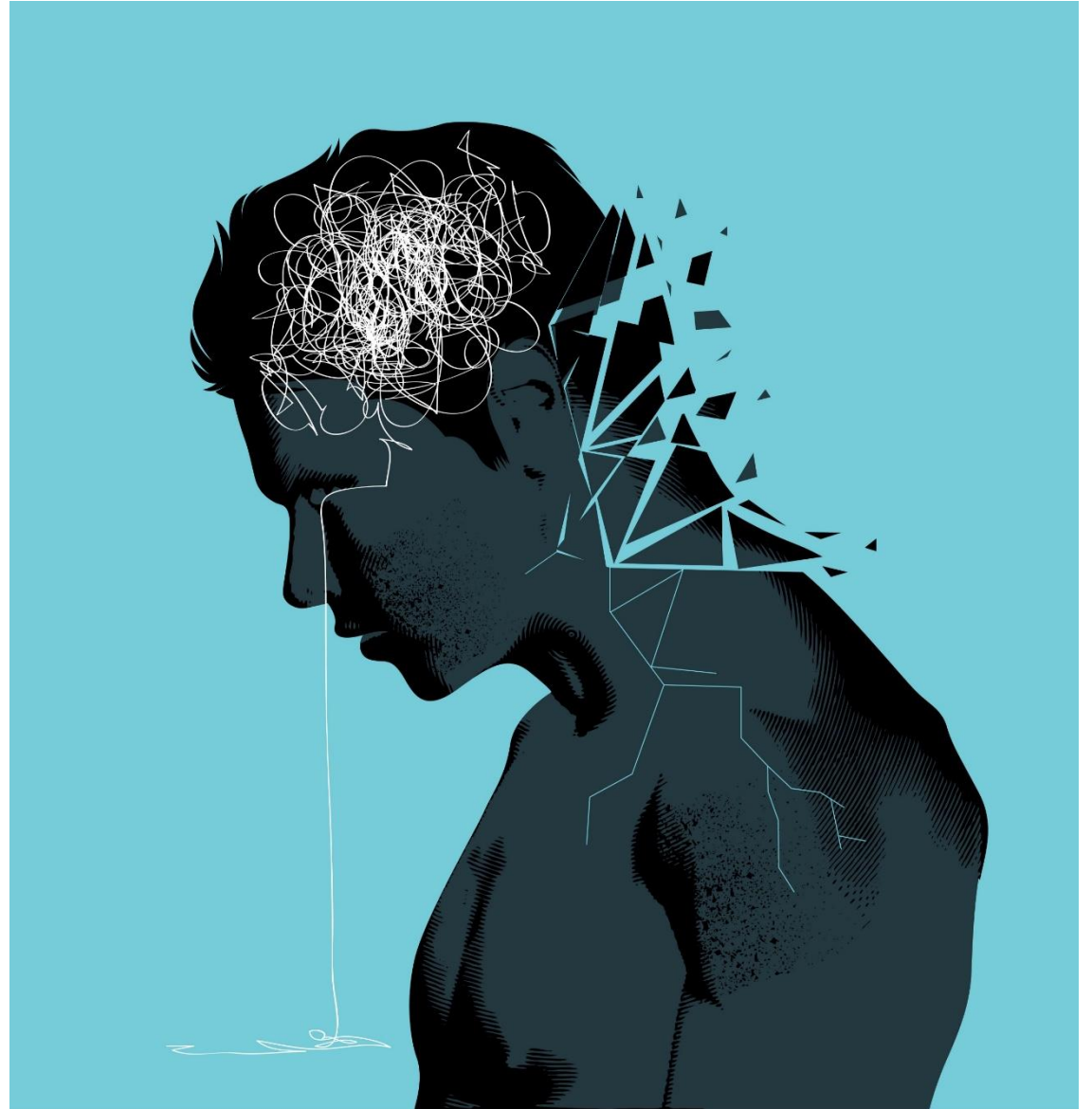
- Overzichtsstudies uit verschillende landen
- Vanuit verschillende perspectieven
 - Patiënten
 - Naasten
 - Zorgverleners
- Belangrijkste thema's:
 - Voorkeursplaats van overlijden
 - Verlichting van pijn en psychische nood
 - Emotionele steun van naasten
 - Autonomie in besluitvorming
 - Vermijden anderen tot last te zijn
 - Recht op hulp bij zelfdoding of euthanasie
 - Effectieve communicatie met professionals
 - Uitvoeren van rituelen

Rouw na zelfdoding en euthanasie wegens psychisch lijden

Inleiding: wat was al bekend?

Euthanasie en zelfdoding in Nederland: cijfers (2022)

- 8.720 mensen overleden door euthanasie (5,1% van alle overlijdens)
 - Bij 115 (1,3%) betrof het euthanasie wegens psychisch lijden
- 1.916 mensen overleden door zelfdoding (1,1% van alle overlijdens)
 - Bij 1.124 (58,7%) was het motief een psychische aandoening

Vóórkomen van vormen van zelfgekozen levenseinde in Nederland

¹ Meldingen in 2022; Regionale Toetsingscommissies Euthanasie, 2023

² In 2022; CBS, 2023

³ Schatting op basis van informatie nabestaanden; Chabot & Goedhart, 2009

⁴ Schatting op basis van informatie artsen; Hagens, Pasma, et al., 2021

	Aantal (jaar)	% van overlijdens
Euthanasie op basis van psychisch lijden ¹	115	0,01 %
Zelfdoding door medicijnen en/of alcohol ²	304	0,18 %
Innemen van dodelijke medicatie, begeleid door een vertrouwenspersoon ³	1600	1,1 %
Innemen van dodelijke medicatie ⁴	280	0,20 %
Zelfdoding door helium, verstikking met een zak of intoxicatie ⁴	190	0,13 %
Stoppen met eten en drinken ³	2800	2,1 %
Stoppen met eten en drinken ⁴	730	0,50 %
Zelfdoding door gewelddadige methoden ²	1356	0,80 %
Zelfdoding door gewelddadige methoden ⁴	1030	0,70 %
Overige of onbekende wijze van zelfdoding ²	555	0,33 %
Onbekende wijze van zelfdoding ⁴	470	0,33 %

Rouw na zelfdoding en euthanasie

- Na zelfdoding verhoogd risico op psychische klachten (bijv. van PTSS, depressie), beperkingen in functioneren, suïcidaal gedrag en zelfdoding
- Na euthanasie ervaren nabestaanden gevoelens van isolatie en angst voor sociaal stigma
 - Weten dat euthanasie een autonome keuze was, helpt hen de dood te accepteren
- Na euthanasie minder klachten van rouw en PTSS bij nabestaanden dan na natuurlijk overlijden

Sociale
afkeuring van
hulp bij
zelfdoding:
meer
psychische
klachten

Bij 85 Zwitserse familieleden of vrienden die aanwezig waren geweest bij hulp bij zelfdoding:

- Meer PTSS- en rouwklachten bij ervaren sociale afkeuring van hulp bij zelfdoding
- Afkeuring leidde tot geheimhouding omtrent de doodsoorzaak

Onderzoek over rouw na zelfdoding en euthanasie wegens psychisch lijden

Opzet van het onderzoek en belangrijkste bevindingen

Vraagstelling

Hoe ervaren nabestaanden rouw na euthanasie of zelfdoding van een levenspartner als gevolg van een psychische aandoening?

- Wat zijn hun ervaringen voorafgaand aan het overlijden en daarna, bijvoorbeeld rond:
 - Impact van psychische aandoening
 - Geestelijke gezondheidszorg
 - Sociale reacties
- Welke psychische symptomen en rouwervaringen rapporteren zij?

Onderzoeks methoden

- Onderzoek bij 27 nabestaanden, allen levenspartner van de overledene
- Geworven via Expertisecentrum Euthanasie, (sociale) media (onder meer 113), *snowballing*
- De overledene was in behandeling geweest voor psychische aandoeningen en was overleden door euthanasie (n = 12) of zelfdoding (n = 15)
- Interviews (46 – 231 min.)
- Vragenlijsten over psychische klachten
 - Rouwervaringen
 - Ernst van rouw
 - Posttraumatische stress
 - Angst en depressie
 - Stressvolle gebeurtenissen

Oorzaken van de dood van de partner en de aanwezigheid van respondenten bij het overlijden

Doodsoorzaak partner		N	Respondent aanwezig	
			N	%
Zelfdoding		15	3	20,0
	<i>Gewelddadige dood</i>	8	0	0,0
	Verhanging	4	0	0,0
	Botsing met hoge snelheid	3	0	0,0
	Springen van hoogte	1	0	0,0
	<i>Niet-gewelddadige dood</i>	7	3	43,0
	Inname van een dodelijk middel	3	2	66,7
	Inhalatie van een dodelijk middel	2	1	50,0
	Overdosis medicatie	2	0	0,0
Euthanasie		12	12	100,0
	<i>Niet-gewelddadige dood</i>	12	12	100,0
	Levensbeëindiging op verzoek	8	8	100,0
	Hulp bij zelfdoding	4	4	100,0

→ Analyses tevens gecorrigeerd voor gewelddadige dood en aanwezig zijn bij het overlijden

Verschillen tussen
de onderzochte
groepen

- Nabestaanden na zelfdoding waren vaker vrouw, hoger opgeleid en gemiddeld jonger vergeleken na euthanasie
- Het overlijden door zelfdoding was gemiddeld langer geleden dan door euthanasie

Belangrijkste bevindingen

- Vergeleken met zelfdoding was euthanasie geassocieerd met minder rouwsymptomen, lichamelijke reacties, zoeken naar verklaring, verlies van steun, stigmatisering, verantwoordelijkheid, schaamte en ervaren afwijzing
- Na correctie voor gewelddadige dood en aanwezig zijn bij het overlijden was euthanasie vergeleken zelfdoding geassocieerd met minder *verlies van steun* en tevens met minder angst- en depressieklachten
- Langere tijd sinds het overlijden: minder rouwklachten
- Gewelddadige zelfdoding: ernstigere rouwervaringen
- Vooral als zelfdoding onverwacht was, bleven partners achter met vragen: “Waarom?” en: “Had het niet voorkomen kunnen worden?”
- Tijdens geplande zelfdoding zonder medische hulp ervaarden partners machteloosheid op het sterfbed en zorgen over een mogelijke juridische nasleep

Stressvolle gebeurtenissen na het overlijden

	Zelfdoding (N = 15)		Euthanasie (N = 12)	
	N	%	N	%
Ziek, gewond, slachtoffer van geweld	1	6.7	0	0.0
Familielid ziek, gewond	5	33.3	1	8.3
Overlijden ouder, kind, broer/zus	4	26.7	0	0.0
Overlijden vriend of ander familielid	0	0.0	2	16.7
Verbreken van langdurige vriendschap	8	53.3	0	0.0
Relatieprobleem	6	40.0	2	16.7
Werkloos, werkzoekend	1	6.7	1	8.3
Ontslagen	0	0.0	0	0.0
Financiële problemen	1	6.7	0	0.0
Door overtreding contact met justitie	1	6.7	0	0.0
Diefstal of verlies van waardevol bezit	1	6.7	1	8.3

Ervaringen voorafgaand aan het overlijden

Thema's, citaten

Impact van psychische problemen van partner

[r11, niet-gewelddadige zelfdoding, niet aanwezig] *Want dan 's avonds kon hij ook auto mutileren. Niet in mijn bijzijn, want hij wist dat ik dat niet prettig vond. Maar dat deed hij dan 's nachts. Maar ik heb ook nog twee kinderen, ik zei ik wil niet dat hier wat gebeurt en dat mijn kinderen je hier 's ochtends vinden, of ik, hier in huis. Want ik moet hier dan verder wonen en ik denk dat ik hier dan mijn hele leven last van krijg. Toen hebben we moeten besluiten dat we apart zouden gaan wonen*

[r9, gewelddadige zelfdoding, niet aanwezig] *Achteraf, pas op het moment dat je afstand neemt, realiseer je je pas hoe diep je erin zit. (...) Ik dacht van ja, met jou wil ik oud worden. Dus dat ik ook dacht van, ja, ja dan laat je toch niet zomaar iemand in de steek, als je gewoon zo'n gevoel hebt voor iemand, dat je dan niet zegt van o iemand heeft het moeilijk, nou tabee weet je wel. Alleen achteraf denk ik wel van ja jongens, ja natuurlijk ga je veel te ver. Maar ik ben achteraf wel heel blij dat ik dat gedaan heb, omdat ik nu wel kan zeggen van ik heb er alles aan gedaan. En zelfs nu heb ik op het moment dat hij overleed een schuldgevoel zeg maar gehad.*

Anticiperen op de dood van partner

[r5, niet-gewelddadige zelfdoding, aanwezig] *I: Ja hoe vond je het dat de datum van tevoren al vaststond?*

R: Ja, uhm, het is goed, want je weet waar je aan toe bent, in de zin van dat het niet toevallig morgen kan zijn. Het is iets waar je naartoe kan leven. Maar het is ook een dreigend gevaarte wat langzaam op je af komt. In die zin is het heel dubbel.

Ervaringen van professionele zorg met betrekking tot een doodswens

[r8, gewelddadige zelfdoding, niet aanwezig] *Ik denk dat ze die laatste nacht wakker gelegen heeft, dat ze in een psychose geschoten is. Dat denk ik. En daarom heb ik het ook niet zien aankomen. (huilt) Kijk als je zoiets doet en je onderzoekt dat, ... het is een soort absolute tunnelvisie die je dan hebt. Ja, dan ben je niet normaal. Dus ik denk, ik kan het nooit achterhalen, ik denk dat dit is wat er gebeurd is. Ze is in een psychose geraakt, gedacht heeft van dit is de oplossing. Ja dus niet.... maar goed.*

[r25, niet-gewelddadige zelfdoding, niet aanwezig] *Dus alle hoop was daarmee eigenlijk ook vervlogen. En ja je blijft toch hopen dat er iets gebeurt, maar ja hoe meer pogingen zich opstapelen, ... je bent bijna blij dat het dan op een gegeven moment toch op die manier is gelukt. (...) Nu is het vaak een wanhoopsdaad omdat er geen andere uitweg is. En als de zorg goed is en de opties liggen op tafel, en iemand kiest dan toch om niet meer te willen leven, ja dan liever op humane wijze natuurlijk, door middel van bijvoorbeeld euthanasie... maar die opties die moeten er zijn.*

Ervaringen voorafgaand aan euthanasie

Impact van psychische problemen van partner

[r23, euthanasie, aanwezig] Toen ze die messteken had, de buurman die was in de tuin bezig, die hoorde gegil. Hij zei wat was er met R. Wat dan? Ja ze gilte vanmorgen. Ik zeg ze ligt nu in het ziekenhuis. Ja zegt hij ik zag de ambulance, ik zeg ja ze heeft en einde aan haar leven willen maken. Ik zeg het is mislukt..

Anticiperen op de dood van partner

[r1, euthanasie, aanwezig] Door er over te praten met anderen, dan kom je ook voor jezelf tot de conclusie eigenlijk dat het dan, ja, dat het dan maar zo moet, zeg maar. En ja, het is niet een oplossing, maar het is meer een uitweg, zeg maar. (...) Doordat het zo een vrij lang proces is geweest dan, ja je groeit dan langzaam in het idee. En ik denk een half jaar van te voren had ik al wel een idee van het is goed zo, dus je aanvaardt dat. En ja, dat helpt je denk ik ook, of dat helpt mij in elk geval bij het verder gaan.

Ervaringen rond en na het overlijden

Thema's, citaten

Aanwezig zijn bij het overlijden

[r5, niet-gewelddadige zelfdoding, aanwezig] *Nou het is een strijd, het is een strijd zoals ik daar heb gezeten. Er willen zijn voor haar, en eigenlijk alles in mij wilde de kamer uit. Haar steunen in de weg die ze wil, terwijl het ook een keihard nee van binnen is. Niet doen en stoppen. Ja dat verscheurt.*

[r11, niet-gewelddadige zelfdoding, niet aanwezig] *Dat idee, dat hij zo bewust en alleen in eenzaamheid... ja dan had ik er echt wel... ja dat was ook moeilijk geweest hoor, maar dan had ik er liever naast gezeten. Maar ja dat mag niet, dat wist hij ook. Dus hoe eenzaam is dat?*

I: Daar hadden jullie het ook over gehad?

R: Heel vaak. Maar ja het mocht niet. En dat wist hij ook. Ja we hebben het er heel vaak over gehad

Onnatuurlijke dood

[r18, niet-gewelddadige zelfdoding, aanwezig] *Ze stond op het punt om een natuurlijke dood vast te stellen. Dus had ik het briefje maar ergens anders gelegd. Maar ja aan de andere kant, als de schouwarts was gekomen en die had toch een vermoeden gehad, en die flesjes stonden nog in de keuken, had ik die dan weg moeten gooien? Nee dat is alleen maar verdachter. Dus dat moet je niet doen.*

[r21, gewelddadige zelfdoding, niet aanwezig] *Dus ik had er achteraf spijt van, ik ben te snel naar de burens gegaan. Had ik niet langer moeten wachten? (...) ik gaan smeken, twee keer drie keer toe, eerst bij de officier van dienst, bij de politie, bij de officieren van dienst, iedere keer kwam er een hogere... of ze alsjeblieft wilden stoppen met reanimeren, maar ze gingen maar door. Ze gingen maar door.*

Reacties van de sociale omgeving op de psychische aandoening van de partner

[r11, niet-gewelddadige zelfdoding, niet aanwezig] *En dan, ja suicide? O daar hangt dan toch nog wel een taboe op. Was hij wel gelukkig? Ik denk dat [partner] hier heel gelukkig was, maar op een gegeven moment... je kan het niet uitleggen. Ik denk laat maar. Laat maar, want mensen zijn zo kortzichtig toch in ... ja is er geen hulp geweest? Is er niet dit geweest? Van ja, alsof we daar niet allemaal al achteraan gegaan waren. (...) Ik denk niet eens altijd over suicide, dat daar een taboe op heerst, maar ook gewoon de omgang met rouw.*

[r21, gewelddadige zelfdoding, niet aanwezig] *Ze [ouders van partner] verwijten mij alles, ze verwijten mij dat [partner] dood is.*

[r26, gewelddadige zelfdoding, niet aanwezig] *Ik ben wel boos geweest, heb ook af en toe wel op het punt gestaan voor de foto van ik smijt jou door de kamer heen. Niet gedaan. Maar nu dus denk ik... ja ja de onmacht ervan van wat overkomt mij allemaal en wat moet ik nu allemaal voor extra taken doen, nu jij er niet meer bent. Maar het was eigenlijk al heel snel dat ik sowieso geen schuldgevoel heb, ook niet denk van goh hadden we dit of dat maar. Ja, achteraf weet je altijd alles hoe je het anders had gewild, maar niet zozeer in schuld. En ben ik ook niet meer verwijtend naar hem toe, nee. En ja, wat ik straks zei, ik ben wel een soort van oké, want het was te veel voor hem, het was echt te veel.*

Ervaringen rond en na euthanasie

Onnatuurlijke dood

[r19, euthanasie, aanwezig] *Dat wordt allemaal geregeld door de arts van de euthanasievereniging. Ja een schouwarts moest komen, die moest gebeld worden, de officier van justitie of zoiets... allemaal is dat geregeld, daar heb ik geen bemoeienissen mee gehad. Ik weet niet of er een schouwarts is geweest, dat weet ik niet. Of dat het al een vermoeden was, dat ze het had doorgebeld naar de officier van justitie.*

Reacties van de sociale omgeving op de psychische aandoening van de partner

[r17, euthanasie, aanwezig] *Iedereen mag het weten, en als ik nu over zijn overlijden vertel, als ik ergens kom of weer andere collega's heb, dan zeg ik ja mijn man is nog niet zo lang geleden overleden, die had zoveel klachten, dat ging niet meer, hij heeft euthanasie gehad. Dat zeg ik er gelijk achteraan.*

I: Ja. En mensen reageren daar dan dus...?

R: Ja dan moet het toch wel erg geweest zijn. En ik bedoel, kijk euthanasie krijg je ook niet zomaar hè.

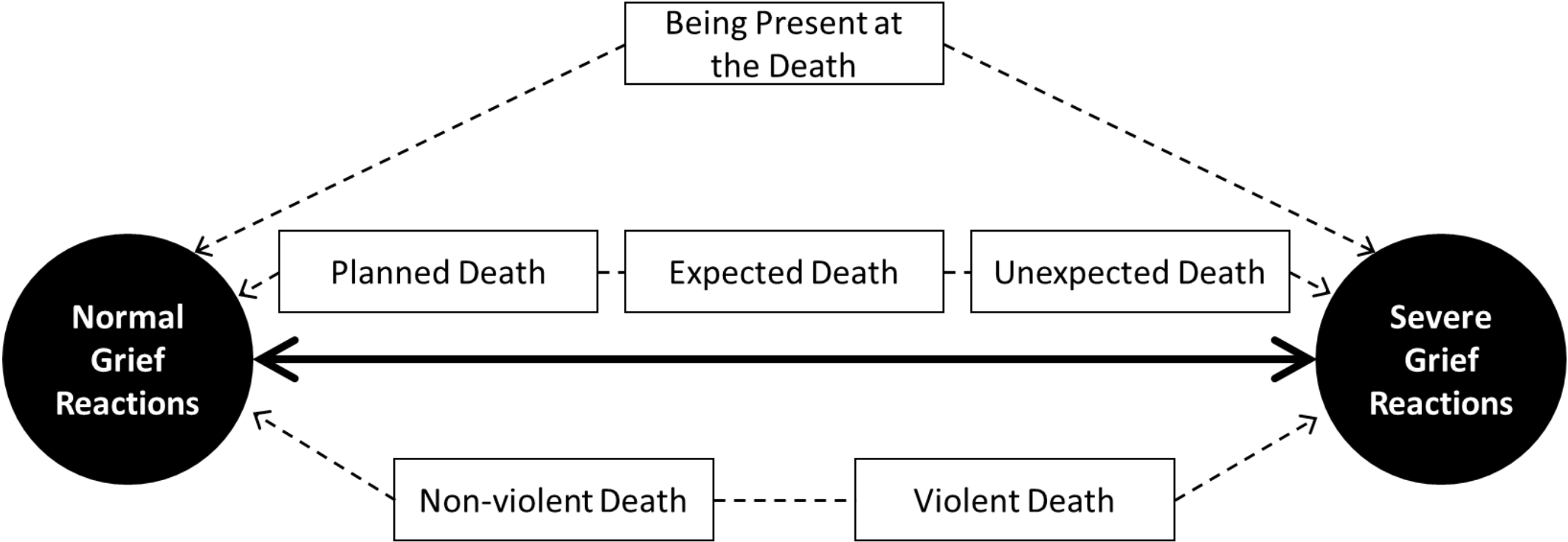
Wat kunnen we
hiervan leren?

Beschouwing

Samengevat

- Beschermende effecten van euthanasie tegen ernstige rouwreacties
 - Verwachtheid van het overlijden van de partner
 - Afwezigheid van lijden van de partner op het moment van overlijden
 - Steun door hulpverleners
- Nabestaanden ervaren beperkt begrip van anderen voor het psychisch lijden van hun overleden partners
- Na euthanasie hielp het feit dat het euthanasieverzoek van de partner werd ingewilligd, anderen te begrijpen dat het psychische lijden van de overledene ondraaglijk en uitzichtloos was geweest

Voorbij de tweedeling van euthanasie versus zelfdoding

Determinanten van betekenisgeving na zelfdoding en euthanasie

Gebeurtenis-gerelateerde determinanten

- Lijden op laatste levensmomenten, verwachtheid van overlijden, aanwezigheid bij overlijden

Sociale determinanten

- Sociale steun, erkenning van lijden van overleden dierbare (euthanasie)
- Angst voor juridische nasleep (geplande suïcide)

Relationele determinanten

- Openheid rond levenseinde (euthanasie, geplande suïcide) vs. vragen over waarom (gewelddadige suïcide)

Culturele determinanten

- Opvattingen over goede zorg en euthanasiepraktijk (euthanasie)

Individuele determinanten

- Leeftijd, gender?

Implicaties voor de praktijk

- Er is te weinig begrip voor psychisch lijden, zelfdoding en de rouw bij nabestaanden
- Hulpverleners moeten meer praten over een doodswens met patiënten en naasten
- Dit kan bijdragen aan preventie van (gewelddadige) zelfdoding
- Er is meer aandacht nodig voor het begeleiden van afscheid bij euthanasie en geplande zelfdoding

Rouwproces • Bij de beslissing om wel of geen euthanasie te verlenen aan psychiatrische patiënten, zouden artsen meer rekening moeten houden met het verdriet van nabestaanden.

Rouwklachten na zelfdoding zwaarder dan na euthanasie

‘Als euthanasie niet kan, is risico op zelfdoding hoog’

Rouw interview • Nabestaanden van psychiatrische patiënten die zelfmoord pleegden hebben het extra zwaar, weet rouwexpert Smid.

Maurice Timmermans
[redactie binnenland](#)

kerpatiënt beter wordt of niet.”

In uw onderzoek doen nabestaanden een appel op psychiaters om vaker overstag te gaan. **Waarom?** “Als euthanasie niet kan, kunnen mensen zich genoodzaakt voelen tot zelfdoding. Het risico daarop is behoorlijk hoog: eerder bleek uit onderzoek dat 16 procent van de mensen die afgewezen worden, daarna uit het leven stapt.”

Vragen en uitwisseling

- Vragen, reacties, opmerkingen
- Eigen ervaringen die u wilt delen
- Wat kunnen we leren van de hulpverlening rond euthanasie voor de hulpverlening rond zelfdoding?

Dank voor uw aandacht

Dank aan de respondenten en aan mede-onderzoekers Marianne Snijdewind, Gerty Casteelen, Paul Boelen, Jos de Keijser

g.smid@uvh.nl

Pauze

11u15 tot 11u45

De kracht van taal & spreken

A silhouette of a woman with long hair, wearing a dark dress, is shown from behind, sitting on a swing. She is swinging gently, with her right arm extended forward. The background is a warm, golden sunset or sunrise over a body of water, with the sun low on the horizon and its reflection visible. The sky is a mix of yellow and orange, and the water is a darker, muted orange. The overall mood is peaceful and contemplative.

Getuigenis

Frauke

THE END OF MY DREAM

09

Herdenkingsritueel

Kris Philips, ritueelbegeleider

Lunch Pauze

12u30 tot 13u45

Bedankt voor uw
aandacht.

*“Rouw is liefde over de
grens van dood & leven.”*

**ÉÉN DRUP KAN
HEEL DE ZEE
VERANDEREN**